Universiteit Leiden

CURSUS

DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING

IN HET DETERMINEREN VAN

HISTORISCHE FOTOGRAFISCHE

PROCEDÉS

03 februari – 31 maart 2026

Prentenkabinet-fotocollectie
Afdeling Bijzondere Collecties
Universiteitsbibliotheek Leiden
Witte Singel 27, 2311 BG Leiden Tel. (071) 527 2832
e-mail m.e.n.van.den.heuvel@library.leidenuniv.nl

Inleiding

In Leiden bevindt zich het Nederlandse universitaire studie- en onderzoekscentrum bij uitstek op het gebied van de geschiedenis van de fotografie. In de Universiteitsbibliotheek Leiden bevindt zich in de afdeling Bijzondere Collecties de befaamde fotografiecollectie van het Prentenkabinet. Deze oudste publieke fotocollectie van Nederland bevat een collectie originele foto's en fotografica, een bibliotheek en documentatiebestand die tezamen een uniek overzicht geven van de (Nederlandse) fotografie van 1839 tot heden. Alle historische fotografische procedés, de diverse verschijningsvormen en technieken uit de geschiedenis van de fotografie zijn vertegenwoordigd, evenals hoogtepunten, belangrijke namen en bijzondere fenomenen uit de infrastructuur van de fotografie in Nederland.

De bibliotheek en documentatiebestanden van de fotocollectie richten zich op alle richtingen in de fotografie, van artistieke tot en met commerciële, wetenschappelijke, optische, chemische en technische aspecten van het medium. Dit maakt een brede bestudering van het medium fotografie vanuit verschillende disciplines mogelijk.

Buiten het gewone onderwijsaanbod voor studenten van de universiteit, biedt de Universiteitsbibliotheek Leiden de specialistische cursus *Determineren van historische fotografische procedés* aan, voor conservatoren, archivarissen en andere belangstellenden op het gebied van de fotografie. Vooral onder archivarissen en conservatoren die fotografieverzamelingen beheren, bestaat grote behoefte aan kennisverwerving op het gebied van historische procedés, onder meer met het oog op preventieve conservering en restauratieproblematiek. Vanuit die ervaring is een structurele basis voor deskundigheidsbevordering gelegd in de vorm van een cursus van langere duur, waarin het determineren van historische en hedendaagse fotografische procedés - aan de hand van concrete voorbeelden – diepgaand kan worden bestudeerd. Specifieke deskundigheid of 'connaisseurschap' is een sleutelwoord bij de invulling van beheer- en bestuursfuncties in fotografie verzamelende instellingen. Zowel ten behoeve van oud-studenten als van collega's in musea en archieven bieden wij daarom deze vakcursus aan.

De cursus, waarin theorie en praktijk evenredig aan bod komen, is een coproductie van de Universiteitsbibliotheek Leiden (drs. M.E.N. van den Heuvel, conservator fotografie), het Nederlands Fotomuseum en de Universiteit van Amsterdam. Fotorestaurator en docent Katrin Pietsch (k.n.pietsch@uva.nl) zal de colleges verzorgen.

Op **dinsdag 03 februari 2026 om 10.00** uur zal de cursus voor de negenentwintigste maal van start gaan in de collegezaal 'Heinsius' op de tweede verdieping van de Universiteitsbibliotheek Leiden, gevestigd aan de Witte Singel 27. De cursus behelst **acht** bijeenkomsten van elk ruim 6 uur. In het bijgevoegde programma vindt u de exacte data van de colleges vermeld. Aan het einde van de cursus ontvangen de deelnemers een certificaat van deelname.

CURSUSPROGRAMMA 2026
(Alle 8 colleges bestaan uit ten minste 30% praktijk determineren)

Dinsdag 03 februari 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 1, 2, 4, 6 & 7	Les 1 - Basisbegrippen en determineermethoden - Fotografische materialen - Bronnen en hulpmiddelen
	Determineeroefeningen
Dinsdag 10 februari 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 8, 9 & 10	Les 2 - Unieke procedés op zilverbasis (daguerreotypie, ambrotypie, ferrotypie etc.) - Daglichtpapieren | Emulsiepapieren
	Determineeroefeningen
Dinsdag 24 februari 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 5, 11 & 12	Les 3 - Pigment en colloïde procedés - Procedés op niet-zilver basis (ijzer, platina)
	Determineeroefeningen
Dinsdag 03 maart 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 3 & 13	Les 4 - Fototechniek - Negatieven (papier, glas, kunststof)
	Determineeroefeningen
Dinsdag 10 maart 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 14	Les 5 - Fotomechanische procedés monochroom en kleur
	Determineeroefeningen
Dinsdag 17 maart 10-16 uur Voorbereiding: Reader: Hoofdstuk 15, 16, 17, 18	Les 6 - Introductie en overzicht fotografische kleurenprocedés en digitale fotoprocedés, 20e en 21e eeuw
	Determineeroefeningen
Dinsdag 24 maart 10-16 uur Voorbereiding: Oefenen en herhalen	Les 7 - Herhaling alle procedés 19e eeuw - Voorbeelden cursisten
	Determineeroefeningen
Dinsdag 31 maart 10-16 uur Voorbereiding: Oefenen en herhalen	Les 8 Examen determineren
	- Behoud van fotocollecties (Overzicht typische schades, richtlijnen voor opslag, verpakking en tentoonstelling)

Plaats: Colleges 1 t/m 8:
Universiteitsbibliotheek Leiden
Witte Singel 27, 2311 BG Leiden

Aanbevolen literatuur

Het verdient aanbeveling onderstaande boeken voor of tijdens de duur van de cursus te bestuderen. Behalve als basisinformatie kunnen de boeken van Reilly, Jürgens, Pénichon en Valverde ook als visueel hulpmiddel bij het determineren worden gebruikt.

- Jan van Dijk, *Handboek herkennen fotografische en fotomechanische procedés: historische en moderne procedés en digitale afdruktechnieken*
  Leiden (Primavera), 2011.- ISBN 978-90-5997-104-2
- James M. Reilly, *Care and Identification of 19th-Century Photographic Prints*
  Rochester N.Y. (Eastman Kodak Company) 1986.
  Er is een nieuwe druk uit van dit boek en dus weer beschikbaar.
- Martin Jürgens, *The Digital Print: A Complete Guide to Processes, Identification and Preservation*
  Thames & Hudson, 2009. ISBN 978-0-500-51498-6 (hardcover)
- Sylvie Pénichon, *Twentieth Century Colour Photographs. The complete guide to processes, identification & preservation*
  Thames & Hudson, 2013. ISBN 978-0-500-51719-2
- Maria Fernanda Valverde; *Photographic Negatives: Nature and Evolution of Processes*
  https://s3.cad.rit.edu/ipi-assets/publications/negatives_poster_booklet.pdf

Andere titels en bronnen met betrekking tot determineren en conservering:

- Brian Coe, Mark Haworth-Booth, *A Guide to Early Photographic Processes*
  Londen (Victoria and Albert Museum) 1983 (niet meer te bestellen; mogelijk nog wel tweede hands verkrijgbaar).
- Klaus B. Hendriks, *Fundamentals of Photographic Conservation. A Study Guide*
  Toronto (Lugus Publications) 1991. (niet meer te bestellen; mogelijk nog wel tweedehands verkrijgbaar)
- Henry Wilhelm, *The Permanence and Care of Color Photographs. Traditional and digital color prints, color negatives, slides and motion pictures*
  Grinnell, Iowa (Preservation Pub. Co) 1993. (Ook gratis als pdf te downloaden op www.wilhelm-research.com)
- Bamber Gascoigne, *Prentkunst en drukwerk*
  Amsterdam (Meulenhoff/ Landshoff) 1988.
- Anne Cartier Bresson, ed., *Le vocabulaire Technique de la Photographie*
  Paris Musées, Marval, 2008. ISBN 978-2-8623-4400-3
- Gordon Baldwin, Martin Jurgens, *Looking at Photographs: A Guide to Technical Terms*
  J. Paul Getty Museum, 2009
- B. Lavédrine, *Photographs of the Past. Process and Preservation*
  Los Angeles (Getty Conservation Institute) 2009. ISBN 978-0-89236-957-7
- R. Kockaerts & J. Swinnen, *De kunst van het fotoarchief, 170 jaar fotografie en erfgoed*
  UPA, 2009. ISBN 978-90-5487-540-6
- Dusan Stulik & Art Kaplan, *The Atlas of Analytical Signatures of Photographic Processes*
  The Getty Conservation Institute, 2013.(Gratis te downloaden op:
  http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/atlas.html)
- *Graphics Atlas* by the Image Permanence Institute
  http://www.graphicsatlas.org

Tijdens de cursus worden een **dradenteller** (loupe 8x) en een **zakmicroscoop** (30x of 40x) gebruikt (zie ook bijlage optische hulpmiddelen). Hoewel er in het Prentenkabinet in de UB Leiden enkele exemplaren aanwezig zijn, is het raadzaam zelf over deze apparatuur te beschikken. De zakmicroscoop met ingebouwde verlichting is verkrijgbaar bij postzegelhandelaren of op het internet. Onze ondervinding leert dat de kwaliteit van de aangeboden zakmicroscopen erg varieert.

Bijlage optische hulpmiddelen

Een loep of microscoop kan bij het determineren belangrijke informatie geven. Is bijvoorbeeld de papiervezel in het wit van een foto niet zichtbaar, dan wijst dit op de aanwezigheid van een barietlaag. Is de kleur van de onderlaag dezelfde als de kleur van de achterzijde en is een papiervezel aanwezig, dan is het specimen niet gebariteerd.
Verder worden optische hulpmiddelen ook ingezet om foutjes, slijtage, schimmels, bacteriën, rasters en structuren vast te stellen.
Optische hulpmiddelen die voor het determineren geschikt zijn: een *8x vergrotende loep of dradenteller* en een *30x of 40x vergrotende zakmicroscoop, met verlichting*.

Deze dradentellers vergroten 8x en 11,5x. Dat wil zeggen dat we het beeld 8x zo groot zien, omdat het oog dankzij de lens het object 8x dichterbij haalt. De gemiddelde leesafstand is 25 cm. De afstand tussen het oog en het object is in dit voorbeeld tot 25 cm : 8 = 3,1 cm verminderd. Dus hoe kleiner een dradenteller is, des te meer deze vergroot!

De dradenteller is bruikbaar voor het bekijken van grotere details zoals rasters bij drukwerk.

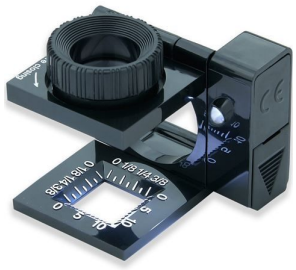

Deze zakmicroscoop van Carson vergroot 20 tot 60x en heeft een ingebouwde verlichting.
Een alternatief is de staafmicroscoop van Eschenbach met een vergroting van 30x (niet de goedkopere varianten op diverse websites, omdat de optiek ervan van beduidend lagere kwaliteit is)

De zakmicroscoop wordt ingezet om kleinere details (zoals foutjes bij de kooldruk) vast te stellen.

Aanmelding voor de cursus en wijze van betaling

De kosten voor de cursus bedragen € 675,- per persoon**, inclusief het handboek** Jan van Dijk, *Herkennen Fotografische en Fotomechanische Procedés,* Leiden (Primavera) 2011, dat als verplicht cursusmateriaal geldt.
U vindt hierbij een inschrijvingsformulier om Uw deelname aan te melden.
Toelating vindt plaats in volgorde van aanmelding. Het maximum aantal deelnemers is 12. Bij zeer grote belangstelling bestaat de mogelijkheid dat een tweede groep wordt gevormd.

(Mocht u onverhoopt na 1 februari 2026 uw deelname moeten annuleren, dan wordt
€ 10,- administratiekosten in rekening gebracht.)

AANMELDINGSFORMULIER

DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING IN HET DETERMINEREN VAN FOTOGRAFISCHE PROCEDÉS
2026

- -

Opsturen naar:
Universiteitsbibliotheek Leiden
t.a.v. het secretariaat
Postbus 9501, 2300 RA Leiden
Of scannen en mailen naar secretariaat@library.leidenuniv.nl

Voornaam….....

Achternaam.....

Mobiel telefoonnummer (voor evt. last-minute wijzigingen)….....

E-mail adres persoonlijk……

Bedrijf/Instelling/Museum.....

Adres.....

Postcode/Woonplaats.....

Indien student, onderwijsinstelling en studentnummer

.....

Factuuradres indien anders dan bovenstaand:

.....

.....

E-mailadres voor versturen van de digitale factuur:

……

Referentienummer/kenmerk (eventueel, voor op factuur) .....

Datum Handtekening

....